

ПРОБЛЕМА ДОБРОСОВІСНОСТІ ПРИ ВИТРЕБУВАННІ МАЙНА З ЧУЖОГО НЕЗАКОННОГО ВОЛОДІННЯ

У науковій статті підіймається проблема добросовісності при витребуванні майна з чужого незаконного володіння. Досліджено теоретичні питання та судову практику. Основну увагу приділено поняттю та характеристиці добросовісності набувача.

В научной статье подымается проблема добросовестности при истребовании имущества с чужого незаконного владения. Исследованы теоретические вопросы и судебная практика. Основное внимание уделено понятию и характеристике добросовестности приобретателя.

In the scientific article rises the problem of good faith is being requested property from another's illegal possession. Theoretical issues and litigation practices. Special attention is paid to the concept and characteristics of good faith purchaser.

Постановка проблеми. Питання добросовісності в цивільних правовідносинах має неабияке як теоретичне, так і практичне значення, проте поняття її носить різне функціональне навантаження в різних інститутах цивільного права, добросовісність є однією із основних засад цивільного законодавства, добросовісність враховується при відшкодуванні моральної шкоди, у договірних відносинах, відносинах набувальної давності тощо. Особливе значення у світлі законодавчих гарантій захисту права власності відіграє з'ясування добросовісності набувача при витребуванні власником майна із чужого незаконного володіння.

Ступінь наукової розробки теми. Вищевказане зумовлює актуальність обраної теми та інтерес вчених до неї. Зокрема, питання добросовісності набувача досліджували В. Дозорцев, М. Кирилова, Л. Лічман, С. Раєвич, Д. Павленко, Л. Петражицький та інші.

Метою цього дослідження є з'ясування суті добросовісності набувача та обставин, за яких особа вважатиметься набувачем добросовісним чи недобросовісним.

Насамперед, слід підкреслити, що загальнопоширеною є позиція про презумпцію добросовісності набувача. М.Я. Кирилова підкреслювала, що в літературі і на практиці склалась думка, що чинне цивільно-правове законодавство виходить із презумпції добросовісності набувача [1, с. 401]. Є думка, що в 1940-х роках вітчизняна судова практика військового часу встановила презумпцію недобросовісності [2, с. 55]. Разом з тим, судова практика України підтверджує саме презумпцію добросовісності. Так, згідно п.10 постанови пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 № 9. Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання

правочинів недійсними [3], відповідно до частини п'ятої статті 12 ЦК добросовісність набувача презюмується. К.С. Юдельсон відзначав, що презумція добросовісності набувача не діє, якщо майно вибуло із володіння власника помимо його волі [4, с. 583]. Цікавою, однак такою, що не знайшла підтримки, є позиція В.А.Дозорцева щодо презумпції добросовісності, він писав, що існує погляд, у відповідності до якого діє презумпція добросовісності набувача речі. Однак така презумпція передбачає існування особи, на якій лежить тягар спростування цієї презумпції. Такою особою може бути тільки позивач, власник речі, який зачасти не має і не може мати ніяких даних про спосіб і умови набуття речі відповідачем. Навпаки, відповідач має всі необхідні дані. Тому обставинам позову, що розглядається (віндикаційного) відповідає протилежна презумпція. Тягар доказування своєї добросовісності лежить на володільцю, набувачу речі [5, с. 192]. Презумпція добросовісності яскраво проявляється і в нормах ЦК Франції. Так, згідно ст. 2268 ЦК добросовісність завжди вважається, і той, хто посилається на недобросовісність, повинен її довести. Добросовісність і недобросовісність володільця визначається за особистим усвідомленням і внутрішнім переконанням володільця [6, с. 749]. На те, що добросовісність позивача презюмується, вказує і Л. Лічман, і відзначає, що протилежне має довести особа, яка подала позов про витребування майна. Складність цього питання полягає у проблемі пріоритетності захисту судом прав добросовісного набувача або прав власника, коли його майно відчужене неправомірною особою. Одним із способів захисту права власності є право власника на витребування майна від добросовісного набувача. До задоволення такого позову право власності належить набувачеві, крім випадків укладення нікчемних правочинів [7, с. 241-242]. Вибір способу захисту має важливе значення, у зв'язку із чим доречно врахувати позицію Верховного Суду України. Так, відповідно до узагальнень Верховного Суду України від 24.11.2008 р. Верховний Суд України вважає, що якщо вчинений один правочин і повернути майно можна шляхом застосування реституції, то ефективним способом захисту буде визнання правочину недійсним. Якщо ж набувач, який набув майно за недійсним правочином, надалі відчужив таке майно іншій особі, потрібно звертатися з віндикаційним позовом. Якщо після укладення недійсного правочину було укладено ще декілька, то вбачається правильним визнавати недійсними не всі правочини, а лише перший і заявляти позов про витребування майна в останнього набувача. Проте в цьому випадку немає перешкод для задоволення лише віндикаційного позову, оскільки право на витребування майна з чужого володіння не потребує визнання недійсним правочину, за яким майно вибуло від законного власника, воно лише обмежене добросовісністю набувача і зберігається за власником за умови, якщо майно вибуває з володіння власника поза його волею, що й повинно бути доведено в суді [8].

Щодо поняття «добросовісний набувач», то воно впливає із змісту ст. 388 ЦК України і ним є особа, яка не знала і не могла знати про те, що майно, яке вона придбала, відчужила особа, яка не мала права на вчинення таких дій. У теорії права робились неодноразові спроби розкрити зміст цього поняття. Так, Л.І. Петражицький стверджував, що при існуючому розумінні добросовісності по справжньому недобросовісній володільці як раз і розраховують на те, що їх «знання» не буде доведено. Саме тому питання про надання таких доказів навіть не варто піднімати. «Знание» или «незнание»-это психическое состояние, но «психические состояния зависят от фактов», следовательно факты и только факты - причина добросовестности. [9, с. 309-310, 111.]. С. Раєвич відносив добросовісність набувача до випадків, коли застосовується «спеціальне значення» терміну «добросовісність» на відміну від добросовісності об'єктивної і суб'єктивної [10, с. 964]. Поняття добросовісності, з точки зору німецького цивільного кодексу, використовується в об'єктивному (Treu und Glauben) і суб'єктивному (guter Glaube) значеннях. Про «суб'єктивну» добросовісність мова йде у параграфі 932 німецького цивільного кодексу (добросовісне набуття). Згідно цього параграфу набувач стає власником речі, яка не належить відчужувачу, якщо він діяв добросовісно, тобто йому не було відомо, що річ не належить відчужувачу. З точки зору етимологічного змісту поняття Treu und Glauben, німецьке слово Treu означає довіру, лояльність, довірливість, надійність, а слово Glauben – означає віру у сенсі довіри чи впевненості. Комбінація слів Treu und Glauben трактується як концептуальне єднання, і передбачає визначений стандарт чесноти, довіри, уважної поведінки, дій з врахуванням правомірних інтересів другої сторони, а також захист розумної довіри [11, с. 65].

Для підтвердження добросовісності важливим є з'ясування питання способу набуття майна. Для добросовісності володільця вимагається, насамперед, не заборонений законом спосіб набуття володіння, а саме договір, спадкування чи інша право-підстава, яка може надати володільцю віру у правильність набуття [12, с. 749]. На думку Б.Б. Черепакіна добросовісним володільцем визнається добросовісний набувач...попередньою умовою добросовісного володіння є добросовісне набуття речі [13, с.213-214]. Ця позиція підтверджується і аналізом норм цивільного законодавства. Так, згідно ч.1 ст.387 ЦК України власник має право витребувати своє майно від особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа ним. Тобто законодавець встановлює безумовне право власника у будь-якому разі витребувати своє майно у недобросовісного набувача, відповідно, з'ясування питання добросовісності (недобросовісності) набувача має ключове значення. Стаття 388 ЦК України встановлює вичерпний перелік випадків, коли власник має право витребувати це майно від добросовісного набувача, а саме: 1) в усіх випадках безвідплатного його набуття в особи, яке не мала права його відчужувати; 2) при придбанні майна за відплатним договором

в такої особи лише у разі якщо майно було загублене власником або особою, якій він передав майно у володіння; було викрадене у власника або особи, якій він передав майно у володіння; вибуло з володіння власника або особи, якій він передав майно у володіння, не з їхньої волі іншим шляхом. Ще два винятки встановлені ЦК України: майно не може бути витребувано від добросовісного набувача, якщо воно було продане у порядку, встановленому для виконання судових рішень (ч. 2 ст. 388), гроші, а також цінні папери на пред'явника не можуть бути витребувані від добросовісного набувача (ч. 1 ст. 389). Тобто особа, яка придбала майно з публічних торгів, набуває право власності на нього незалежно від того чи належало це майно боржнику чи ні, а попередній власник не може вимагати повернення цього майна, зате може вимагати відшкодування його вартості з боржника чи іншої особи, яка отримала кошти від такого відчуження. Так само і витребування грошей і цінних паперів на пред'явника, як об'єктів, що не мають індивідуалізуючих ознак, є неможливим, а, отже, передбачає застосування інших способів захисту цивільних прав, зокрема, відшкодування майнової шкоди. Як впливає із змісту ч. 1 ст. 330 ЦК України, якщо майно відчужене особою, яка не мала на це права, добросовісний набувач набуває право власності на нього, якщо відповідно до статті 388 цього Кодексу майно не може бути витребуване у нього.

Отже, при наявності спору про витребування майна з чужого незаконного володіння потрібно з'ясувати, чи дотримано вимоги добросовісності при придбанні майна в особи, яка не мала права його відчужувати. Як дії, так і бездіяльність набувача мають характеризуватись відповідністю загальноприйнятим правилам добросовісної поведінки і усвідомленням правомірності таких діянь, як таких, що не порушують права та інтереси інших учасників цивільних правовідносин.

Обов'язковість державної реєстрації прав на нерухоме майно, її публічність, є додатковою гарантією добросовісності своїх дій для набувача, який покладається на інформацію, відображену у державному реєстрі. Придбання окремих видів рухомого майна, права на які також підлягають державній реєстрації, також дозволяють особі, яка має намір діяти з дотриманням вимог чинного законодавства та прав інших осіб, бути впевненим у добросовісності своїх дій. Разом з тим більшість об'єктів цивільних прав можуть відчужуватись без додаткових процедур оформлення, що, в цілому, є доцільним для швидкості ринкового товарообігу. Тому набувач, як правило, виходить із того, що фактичний володілець речі і є її власником, при цьому він не повинен допускати грубої необережності, якщо обставини, місце, умови тощо відчуження майна дозволяють припустити незаконність дій особи, яка здійснює таке відчуження.

Згідно п.10 постанови пленуму Верховного Суду України [3] якщо судом буде встановлено, що набувач знав чи міг знати про наявність перешкод до вчинення правочину, в тому числі й те, що продавець не мав

права відчужувати майно, це може свідчити про недобросовісність набувача і є підставою для задоволення позову про витребування у нього майна. Однак недобросовісність володіння повинна визначатись не лише обізнаністю про права іншої особи на майно, а й наявністю спору щодо правомірності володіння між цією особою й іншою, яка є (чи вважає себе) власником такого майна.

Видається, що при вирішенні спору про витребування майна з чужого незаконного володіння потрібно з'ясувати низку фактів: належності позивачу спірного майна, знаходження спірного майна у відповідача, добросовісності володіння чужим майном, встановити розмір доходів, які отримав відповідач за час користування чужим майном, наявність покращень, можливість їх відокремлення від речі, їх вартість, час, з якого особа дізналась про неправомірність свого володіння майном тощо.

Вивчення судової практики дозволяє вирішити питання про те, на підставі яких доказів суд встановлює факти належності позивачу спірного майна, знаходження спірного майна у відповідача тощо. Так згідно рішення Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 01 червня 2011 року [14] при з'ясуванні обставин справи суд критично оцінив пояснення позивача про те, що зазначене майно належить позивачу, за таких підстав. Так в матеріалах справи знаходяться копії документів на холодильник, телевизор та систему супутникового телебачення надані позивачем, але позивач в позові не зазначив конкретно серійних номерів, дат випуску та інших даних відносно холодильника, телевизора, та системи супутникового телебачення, які він витребує у відповідачці, в подальшому вони уточнені позивачем не були. За думкою суду, неможливо витребувати дані прилади без зазначення їх конкретних серійних номерів, дат випуску та інших відомостей за допомогою яких можливо ідентифікувати дані речі. Крім того, позивачем надано суду копію товарного чеку б/н від 21.01.2007 року на телевизор TV POP Panasonic 42 PR 60E вартістю 8199.00 грн., а відповідачем в судовому засіданні було надано оригінал товарного чеку від 21.01.2007 року на телевизор TV Panasonic TH42 PA 60E + SET вартістю 8500.00 грн. з якого вбачається, що це зовсім інша модель телевизора і має іншу вартість. Також, на копіях технічних документів знаходяться записи про належність речей позивачу, які зроблені, за думкою суду, вже пізніше позивачем по справі, тому що вони відрізняються від інших написів зроблених на цих же документах. Зазначені сумніви були висловлені в судовому засіданні відповідачем по справі і запропоновано позивачу довести справжність цих записів шляхом проведення відповідної експертизи, але позивач з представником відмовилися від проведення такої експертизи. Щодо вимог відносно дошки та металевих виробів, то на думку суду вони також не доведені в судовому засіданні. Позивачем додано до позову копію товарного чеку за оплату вартості дошки на суму 4000.00 грн. та копію розписки ОСОБА_5, мешканця Харківської області про те, що він продав позивачу металеві уголок та швелер на суму 2000.00

грн.. але позивачем не додано не яких доказів, що позивач передавав зазначені речі відповідачу по справі. Заперечення відповідача про те, що ні дошку ні металеві уголок та швелер позивач йому не давав і їх у нього не має, також підтверджуються актом арешту й опису майна від 22.04.2011 року, згідно з яким на території домоволодіння відповідача зазначені предмети відсутні. Підводячи підсумок, суд приходять до висновку про те, що позивачем та його представником, не надано суду жодного доказу на підтвердження своїх позовних вимог і тому в задоволенні позову необхідно відмовити.

Висновки. Отже, проблема питання добросовісності зумовлена відсутністю чітких критеріїв її встановлення, різним правовим навантаженням цього поняття в окремих видах цивільних правовідносин, а загальнопоширеність позиції про презумпцію добросовісності набувача лише підкреслює складність доведення позивачем (власником) недобросовісності набувача, в основу якої, з урахуванням вищезазначеного, можуть бути покладені лише факти. Відповідно, у першу чергу слід визначитись із максимально ефективним способом захисту (визнання правочину недійсним, витребування майна з чужого незаконного володіння), фактами, які слід з'ясувати, та необхідними для цього доказами (державний акт про право власності на земельну ділянку, договір тощо), акти арешту, опису майна, листи, показання свідків, товарні чеки тощо.

Використані джерела:

1. Советское гражданское право: учебник в 2 т, Т.1/под. ред.. О.А. Красавчикова.-3-е изд.испр. и доп.- М.: Высшая школа, 1985.- С.401.
2. Зимелева М.В. Война и право собственности// Советское право в период Великой отечественной войны. Ч.1.- М. Юридическое издательство Министерства юстиции СССР, 1948.- С.55.
3. Постанова пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 N 9 Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними.- <http://portal.rada.gov.ua>.
4. Юдельсон К.С. Проблема доказівання в советском гражданском процес се. В кн.: Избранное.- М.: Статут, 2005.- С.583.
5. Комментарий к гражданскому кодексу РСФСР.-3 –е узд. Испр. И доп./ под. ред..С.И. Братуся, О.И. Садикова.-М.: Юридическая література, 1982.- С.192.
6. Гражданское уложение. Проект Высочайше учрежденной Редакционной комиссии по составлению Гражданского уложения: в 2т.- Т.1/под ред. И.М. Тютрюмова.- СПб., 1910.- С.749.
7. Енциклопедія цивільного права України/ Ін-т держави і права ім..В.М. Корецького НАН України; відп.ред.Я.М.Шевченко.-К.: Ін Юре, 2009.-С.241-242.-952с..
8. Узагальнення Верховного Суду України від 24.11.2008 р. Практика розгляду судами цивільних справ про визнання правочинів недійсними.- <http://portal.rada.gov.ua>.
9. Петражицкий Л.И. Права добросовестного владельца на доходы с точек зрения догмы и политики гражданского права.- М.: Статут,2002.- С.309-310, 111.
10. Раевич С.Н. Добросовестность и добрая совість// Энциклопедия государства и права: В 3 т. Т.1.- М.: Издательство Коммунистической академии, 1925-1926.- С.964.
11. Мережко А.А. Договор в частном праве.-К.,2003.-С.65.-176 с.

12. Гражданское уложение. Проект Высочайше учрежденной Редакционной комиссии по составлению Гражданского уложения: В 2 т.- Т.1 / под.ред. И.М. Тютрюмова.- Спб., 1910.- С.749.
13. Черепяхин Б.Б. Виндикационные иски в советском праве. В кн.: Черепяхин Б.Б. Труды по гражданскому праву.- М.: Статут, 2001.- С.213-214.
14. Єдиний державний реєстр судових рішень України ,<http://reyestr.court.gov.ua/>

Рецензент: к.ю.н. Харченко О.С.

УДК 347.451.8.

Хащівська Н.В.,

к.ю.н., доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Академії муніципального управління

СТРОКИ ОПЕРАТИВНОГО ЗАХИСТУ В ДОГОВОРАХ ПРО ПЕРЕДАННЯ МАЙНА У ТИМЧАСОВЕ КОРИСТУВАННЯ

У науковій статті охарактеризовано особливості строків оперативного захисту цивільних прав у такій групі цивільно-правових договорів, як договори про передання майна у тимчасове користування.

В научной статье характеризованы особенности сроков оперативной защиты гражданских прав в такой группе гражданско-правовых договоров, как договора о передаче имущества в краткосрочное использование.

In the scientific article analyses the features of the civil legal adjusting of terms of realization of rights and execution of duties an employer in the contracts about the transfer of property in temporal using.

Постановка проблеми. Характерною особливістю всіх цивільних правовідносин є те, що вони виникають, тривають, змінюються та припиняються у часі. Строки (терміни) закріплюються нормами цивільного законодавства з метою врегулювання темпоральних показників цивільних правовідносин. Вони упорядковують цивільний обіг, стабілізують цивільні правовідносини, сприяють якісному задоволенню потреб їх учасників, забезпечують своєчасний захист цивільних прав.

Строки пронизують всі інститути цивільного права, в тому числі договори про передання майна у тимчасове користування, які опосередковують відносини з тимчасового володіння та користування майном. Реалізація суб'єктивних прав і виконання обов'язків сторонами таких договорів здійснюється різними способами та засобами, в різному обсязі та послідовності, що обумовлює різну обмеженість такої діяльності часовими межами.

На сьогодні правове регулювання відносин щодо передання майна у тимчасове користування здійснюється одночасно Цивільним кодексом України (далі – ЦК України) [1], Господарським кодексом України (далі – ГК України) [2] та іншими нормативно-правовими актами, не всі норми яких є взаємоузгодженими. Крім того, чинне законодавство України не